

KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜREL FARKLILIKLAR ÇERÇEVESİNDE ULUSAL KÜLTÜR

Prof. Dr. Emre Kongar

16 Mayıs 1997

Ankara

Küreselleşme ya da yabancı terminoloji ile "globalleşme", biri siyasal, biri ekonomik, biri de kültürel olarak üç boyutu olan bir kavramdır.

Küreselleşmenin siyasal ayağı, Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal egemenliği ya da dünya üzerindeki siyasal jandarmalığı anlamına gelmektedir.

Bu durum, bir anlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, dünyanın tek kutuplu hale gelmesini de belirtmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik ayağı, uluslararası sermayenin egemenliğine işaret etmektedir.

Bu egemenlik bütün ülkeleri, örneğin Birleşik Amerika'yı da aşan bir biçimde gelişmiştir. Kendi mantığı içinde, sermaye ve onun simgesi olan marka bazında dünyayı, tüketiciyi ve tüm insanları yönlendirmektedir.

Ekonomik olarak uluslararası sermayenin egemenliği bir yandan günlük yaşam açısından dünyayı "birörnekleştirirken" öte yandan, ekonomik verimliliğin, yani üretim verimliliğinin, dünya ekonomisindeki en belirleyici ölçüt olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Böylece, gittikçe bütünleşen dünya ekonomisindeki rekabetin belirleyici sonucu, üretim verimliliği kavramına bağlanmıştır.

Mikromilliyetçilik

Küreselleşmenin kültürel ayağı, birbirinden farklı, hatta biri ötekine zıt iki ayrı sonuca işaret eder.

Birinci sonuç "mikromilliyetçilik" biçiminde ortaya çıkmıştır.

Son örneğini Yugoslavya olayında gördüğümüz, "mikromilliyetçilik" akımları, ulusal devleti aşan ve onu daha küçük parçalar halinde algılayan bir yapıya sahiptir.

Küreselleşme, en küçük bir kültürel farklılığı bile vurgulayarak, elektronik medya aracılığı ile bunu tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunan, ayrıca

siyasal açıdan, kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gören bir anlayışı yaygınlaştırmaktadır.

Küreselleşmenin kültürel ayağının ikinci sonucu, özellikle tüketici davranışını etkileyerek, dünya çapında kültürel birörnekliliğin önünü açmış olmasıdır.

Küreselleşme olgusunun özellikle ekonomik ayağı, yani uluslararası sermayenin egemenliği, bir yandan "marka cazibesi", öte yandan günlük tüketim alışkanlıklarının denetlenmesi yoluyla, tüm dünyayı benzer davranış kalıpları içine sokmaya yani tek boyutlu bir kültürel kimliğe sahip olmaya doğru zorlamaktadır.

Küreselleşme bir süreç, bir olgudur.

İyiliği ya da kötülüğü belki tartışılabilir ama, kaçınılmazlığı ortadadır. Bu çerçevede, bütün dünyayı etkileyen bu oluşumun sonuçlarını iyi kestirmek ve ona göre davranmak çağdaşlığın ve güncelliğin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Çokkültürlülük

Bir toplumu oluşturan bireylerin ve grupların dil, din, ırk, tarih, coğrafya açısından farklı kökenlerden gelmesine dayanan çokkültürlülük, tek bir siyasal birim halinde ve ortak sınırlar içinde yaşayan toplumlarda söz konusudur.

Bu farklılıklar kimi zaman, çöken Sovyetler Birliği'nde ya da bugünkü Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, değişik milletlere mensup insanların bir arada yaşaması biçiminde de görülebilir.

Bu iki ülkedeki deneyimler, aslında çokkültürlülük kavramının siyasal sonuçları açısından da oldukça öğretici olmuştur.

Toplumdaki çokkültürlülük olayını, bireysel özgürlükler bazında genel toplumsal ve siyasal yapının bir parçası olarak algılayan ABD oldukça başarılı bir uygulama ile, hem siyasal kimliğini hem de özgürlükleri koruyan bir çizgi izlemiştir.

Buna karşılık Sovyetler Birliği, bireysel özgürlükleri hemen hemen yok sayarak giriştiği deneyim çerçevesinde, sistemin karşılaştığı başka tür zorlukların sonunda, dağılıp gitmiştir.

Sovyetler Birliği ve Yugoslavya deneyimleri bize, bireysel özgürlüklerin güvencede olmadığı sistemlerde farklı kültürel kimliklerin korunmasının ve geliştirilmesinin ister üniter ister federal devlet yapıları çerçevesinde olsun, olanaklı olmadığını göstermiştir.

Bireysel özgürlüklerin güvence altına alınarak, "anayasal bir vatandaşlık bağı" çerçevesinde geliştirilemediği siyasal varlıklar, bütünlüklerini

koruyamamaktadır.

Ulus-Devletin Sonu mu?

Küreselleşme, teknolojideki, sermaye yapısındaki ve uluslararası siyasetteki gelişmeler sonunda, dünyayı yöneten güçlerin bütün ülkeler üzerinde, birörneklige doğru, karşı konulmaz bir baskı oluşturduğunu vurguluyor.

Dünyayı yöneten güçler derken, sadece Amerika Birleşik Devletleri'ni kastetmiyorum. Başta sermaye ve teknoloji olmak kaydıyla ekonomik, siyasal ve toplumsal tüm güçleri vurgulamak istiyorum.

Küreselleşme teriminin ifade ettiği kavram, siyasal olarak ABD'nin, ekonomik olarak uluslararası sermayenin, teknolojik olarak bilgi çağının, tüm ülkeleri belki değişik oranlarda ama, hemen hemen aynı karşı konulmaz güçle ve aynı yönde etkilediği.

Küreselleşmenin tüm etkilerini anlamak için bu olgulara, onlar kadar kesin ve net olmamakla birlikte, insan hakları ve katılım kavramlarının yaygınlaşmasını da eklemeliyiz.

Bu son kavramlar bizi, küreselleşme ile birlikte ve doğrudan küreselleşmeye bağlı olarak keskinleşen bir başka oluşuma, mikromilliyetçilik olayına götürüyor.

Küreselleşme, yukarda işaret ettiğim tüm karşı konulmaz süreçlerle birlikte mikromilliyetçilik akımlarını da devletler üzerine adeta empoze ediyor.

Böylece imparatorlukların dağılmasından sonra, yirminci yüzyılın en büyük siyasal gerçeği olarak ortaya çıkan ulus-devlet olgusu hem yukardan hem aşağıdan iki müthiş darbe yiyor.

Ulus-Devlet Zorda

Ulus-devleti yukardan sıkıştıran ABD'nin etkisi, uluslararası sermayenin egemenliği ve bilgi toplumunun teknolojik yayılmacılığı kavramları ile, onu aşağıdan zorlayan mikromilliyetçilik akımlarını, bir siyasal komplonun parçaları olarak görmek, konuyu fazla basite indirgemek olur.

Çünkü sözünü ettiğim oluşumlar, örneğin ABD'yi de aşan ve onu da etkileyen süreçlerdir.

Her şeyden önce bilmemiz gereken nokta, küreselleşmenin karşı konulmazlığıdır.

Küreselleşme ile başa çıkmak için su gibi akmak gerekir: Karşı konulamayacak yerde yön değiştirmek ve hedefe doğru, zaman zaman sızarak, zaman zaman da çağlayarak, ama hiçbir zaman amacı gözden kaçırmadan akıp gitmek.

Peki, küreselleşme karşısında savunulacak olan hedef nedir?

Hedef, hem yukardan hem de aşağıdan gelen baskılara karşı, ulus-devleti çağdaş ve etkin hale getirerek, kapsadığı siyasal sınırlar içindeki tüm insanların refahını ve mutluluk düzeyini yükseltmektir.

Niçin ulus-devleti korumak? Çünkü, bir ulus-devletin kapsadığı siyasal sınırlar içindeki tüm vatandaşların refahını ve mutluluğunu gözetecek başka bir güç, başka bir siyasal kurum, (en azından şimdilik) yoktur da ondan.

Küresel jandarmalığa soyunan Sovyetler Birliği'nin ve onun devamı olan Rusya'nın eskiden Doğu Avrupa'da ve şimdi Kafkaslar'da yaptıkları ile bugünkü jandarmalığı yüklenmiş görünen ABD'nin Vietnam'daki marifetleri henüz belleklerde çok taze.

Mikromilliyetçiliğe gelince eski Yugoslavya'da ve Afrika'daki pek çok ülkede olup bitenler, kabile, ırk, din ve milliyet bağlamındaki mikromilliyetçilik hareketlerinin, bir ulus-devlet otoritesinin yokluğunda nasıl bir katliama dönüştüğünün en güzel örnekleri.

Nasıl Bir Ulus-Devlet

Burada gündeme gelen ilk konu nasıl bir ulus-devlet? sorusu.

Herhalde, ırk gibi, din gibi, mezhep gibi, özellikle mikromilliyetçilik akımları çerçevesinde birleştirici olmaktan çok ayırıcı işlev yapan kavramlara dayalı bir milliyetçilik değil, vatandaşlık bilinci gibi, topyekûn kalkınma atılımı gibi bütünleştirici anlayışlar üzerine kurulu milliyetçiliğe dayalı bir ulus-devlet.

Biraz önce yukarda değindiğim biçimde, küreselleşmenin teknolojik devrimini bütünüyle kullanabilecek, uluslararası sermayenin egemenliğine, kendi sermayesini ve işçisini destekleyip güçlendirerek yön vermeye çalışacak, insan hakları ve katılım beklentilerini tüm vatandaşlarının tüm etkinlikleri için ilke kabul edecek bir devlet.

Kültürel Kimlik

Bireylerin kültürel kimlikleri, onlar üzerinde bağlayıcı olduğu oranda bireysel özgürlükleri sınırlandırmakta, ama aynı ölçüde bir kimlik kartı işlevini de yerine getirmektedir.

Kültürel kimlik ile bireysel özgürlük arasında, bireyin tutum ve davranışlarının farklılıklarına izin verilen "manevra alanının" genişliği açısından tersine bir korelatif ilişki söz konusudur.

Bir başka deyişle, sert bir kültürel kimlik, bireyin, ait olduğu kültürel kimlik açısından yapması beklenen tutum ve davranışları büyük ölçüde kendisine empoze eder ve böylece "bireysel özgürlükler alanı" önemli ölçüde sınırlanmış olur.

Buna karşılık yumuşak bir kültürel kimlik, bireyin tutum ve davranışlarına daha az müdahale ettiği için, onun "bireysel özgürlükler alanını" daha geniş bir çerçeveye taşır.

Burada, bir kültürel kimliğin "militanı" kimliğine bürünen birey, kendisini öteki kültürel kimlik sahiplerinden ayırmak için kendisinden farklı tutum ve davranışları önemli ölçüde olumsuzlama çabası içine de girer ve böylece toplumsal etkileşimi önemli ölçüde zedeleyici bir oluşum ortaya çıkar.

Buna karşılık, yumuşak bir kültürel kimliği savunan birey, aynı toplum içinde yaşadığı öteki kimlik sahiplerine de hoşgörü ile bakma eğilimindedir.

Böylece yumuşak kültürel kimlik hem o kimlik sahibi olan bireyin özgürlük alanını daraltmaz, hem de öteki kimlik sahipleriyle bir arada yaşama dürtüsünü kısıtlamadığı için, toplumsal etkileşim miktarı kısıtlanmamış, dolayısıyla toplumun işleyişi bozulmamış olur.

Anayasal Vatandaşlık

Son günlerde Türkiye'nin gündeminde yeniden tartışılmaya başlanan "Anayasal vatandaşlık" kavramı, ulusal devleti, din, dil, ırk gibi tarihten ya da coğrafyadan gelen "kültürel kimlikler" yerine, mensup olunan ülkenin siyasal kimliğine ve bu ülkenin "eşit haklara dayalı vatandaşlığı" kavramına bağlayan bir anlayışı dile getirmektedir.

Dil, dil, ırk gibi, yukarda da belirtilen biçimde, başka kimlikleri dışlayarak kendi kimliğini güçlendirme eğilimi taşıyan ögeler, ulus devlet oluşumu içinde, öteki kimliklere karşı duyarsız, hoşgörüsüz, hatta düşmanca tutum ve davranışlar içinde olan militanlar elinde toplumsal etkileşimi engelleyici bir işleve doğru kayabilir.

İşin kötüsü bu kayış, ulus devleti oluşturan asıl ögelere, yani o toplumun çoğunluğunun mensup olduğu dine, ırka ya da millete dayalı olarak ortaya çıkabilir.

İşte o zaman ırka ya da dine veya milliyete dayalı bir "çoğunluğun baskısı" yani bir "faşizm" ya da diktatörlüklerin en korkuncu olan "çoğunluğun diktatörlüğü" kavramı, tüm toplumu bir ortaçağ karanlığının boyunduruğuna alır.

Tabii böyle oluşumun, derhal o toplumun içindeki öteki din, dil, ırk ve benzeri ayrımlara göre filizlenen "kültürel kimlikleri" de aynı baskıcı ve şiddete dönük yola iteceğini görmek için k>â hin olmaya gerek yoktur.

Ayrıca, çoğunluğun mensup olduğu kimlik kullanılsa bile, kimi zaman, azınlıkta kalanların kültürel kimliğini çoğunluğa empoze etmek ya da bir kültürel kimliği şiddete ve teröre başvurmanın gerekçesi olarak kullanmak derhal, "zincirleme reaksiyon" ile, içinde yaşanan toplumu bir kan deryasına dönüştürebilir.

İşte tam bu noktada, "Anayasal vatandaşlık" kavramı, "yumuşak" ve "birleştirici" bir "kültürel kimlik" olarak ortaya çıkmaktadır:

Bir toplumu oluşturan tüm bireylerin ve farklı grupların, din, dil, ırk ve benzeri köken farkı olmaksızın, devletin önünde eşit muamele gördüğü, ülkenin kamu hak ve olanaklarından eşit olarak yararlandığı, bu nedenle de üyesi olduğu devletle özdeşleştiği bir "Anayasal vatandaşlık".

Türkiye'de Durum

Anadolu toprağı pek çok farklı uygarlığa beşiklik etmiştir.

Bu nedenle de gerek geçmişte, gerekse bugün, bu topraklar üzerinde din, dil, ırk ve benzeri kökenler bakımından çok değişik kimlikler taşıyan insanlar kimi zaman barış içinde, kimi zaman birbirleriyle savaşıyor, ama her zaman "birlikte var olmuşlardır".

İşte Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu genç Cumhuriyet, tüm bu toprakların ve bu insanların, bu uygarlıkların mirasçısıdır.

Dolayısıyla, biz bütün bu insanlık birikiminin mirasçıları olarak, onları hem korumak hem de gelecek kuşaklara aktarmak zorundayız.

Pek doğal olarak, tarihten gelen "talihli" ya da "talihsiz" ilişkiler bugünü de etkilemektedir.

Örneğin Ermeni yurttaşlarımızla, tarihten gelen "talihsiz" ilişkiler söz konusudur.

Buna karşılık aynı tarih, Musevi yurttaşlarımızla "talihli" ilişkilerin birikimini yansıtmaktadır.

Atatürk'ün kurduğu genç Cumhuriyet, bugünlerde yine gündeme gelen "Anayasal vatandaşlık" kavramına dayalı, çağdaş bir ulus devlettir.

Çağdaş ulus devletler, tek bir ırkın ya da tek bir ulusun öteki kültürel kimlikleri bastırması üzerine kurulmamışlardır ve varlıklarını böyle bir baskı ile sürdüremezler.

Tam tersine her ulus devlet, vatandaşlarını oluşturan farklı kültürel kimliklerin renkliliğini ve çeşitliliğini, devletin ve o devleti oluşturan toplumun güzelliği ve gücü olarak geliştirdiği oranda, refahı ve kuvveti artar.

Önümüzdeki İki Tehlike: Bölünme ya da Benzeşme Yoluyla Yok Olmak

İşte küreselleşme, farklı kültürleri bağrında barındıran bir toplum açısından iki tehlikeyi gündeme getirmiştir:

Bunlardan biri Yugoslavya örneğinde olduğu gibi bölünme yoluyla yok

olmaktır.

İkinci tehlike de, küreselleşmenin birörnekleştirici etkisiyle yok olmaktır. Bütün dünya büyük bir hızla aynı tür köfte yiyen, aynı marka ayakkabı giyen bir kültüre doğru hızla yol almaktadır.

Çözüm: Farklılıkları Zenginleştirerek Bütünlüğü Korumak

Bu iki büyük tehlikeye karşı, özellikle bireysel özgürlükleri güvence altına alıp yayarak, toplumun etkileşimini güçlendirerek kültürel farklılıkları ve siyasal bütünlüğü korumak tek çıkar yol gibi görünmektedir.

Geçmişimizi yadsımadan, ama gereken yerlerde ondan dersler alarak, güncel özgürlükleri eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde yaygınlaştırmak ve güçlendirmek bu çözümün en önemli yöntemidir.

Bireysel özgürlüklerin güvencede olması, hiç kuşkusuz farklı kimlik mensuplarının tutum ve davranış alanlarını zenginleştirerek, hem farklı kültürlerinin bir arada yaşamasını hem de birbirlerine hoşgörü ile bakmasını sağlayacaktır.

Bu arada özenle sakınılması gereken nokta, sadece kültürlerarası düşmanlıkların körüklenmesi değil, aynı toplum ve aynı devlet içinde farklı hukuk sistemlerinin uygulanması gibi, ayrımcı düzenlemelerdir.

Cemaatlerin kendi inançlarına göre farklı hukuk düzenleri oluşturmaları, toplumu derhal böler.

Lübnan örneği unutulmamalıdır.

Kendi din, dil ve ırk özelliklerini, üzerinde yaşadığı topraklar çerçevesinde dünyadaki öteki benzerlerinden farklı geliştirmiş olan Anadolu insanının bu hedefi gerçekleştirebilecek deneyim birikimine ve sağduyuya sahip olduğuna inanıyorum.

Makale, Sayın Prof. Dr. Emre Kongar'ın İzni ve onayıyla kişisel sitesinden alınmıştır.
<http://www.kongar.org/>